

Г.Н. Рахимова¹, Г.А. Қуаналиева², Н. Саулен³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹gakku_almatycity@mail.ru, ²kuanalieva.guldanakz@mail.ru, ³nuri_saulen@mail.ru)

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдірудің теориялық және тәжірибелік мәселелері

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдірудің теориялық және тәжірибелік мәселелеріне арналған. Авторлар қылмыстық саясаттың жалпы сипаттамасын, олардың түрлерін зерттей келе, заң әдебиеттерінде орын алған ғалымдардың пікірлеріне талдау жасайды. Қылмыстық заңнаманы жетілдіруге байланысты өзгерістер мен толықтырулар енгізуді ұсынады. Атап айтқанда қылмыстық саясат, қылмыстық заңның қағидалары, заңды тұлғалар.

Мақалада мемлекеттің қылмыстық саясатты ұйымдастыру және жүргізу саласындағы қағидатты ұстанымын қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күресті одан әрі ізгілендіруге, мемлекеттік органдардың және қоғамдық ұйымдардың дайындалатын теріс қылықтар мен қылмыстардың профилактикасы, олардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі жұмысты жандандыруға бағытталған нақты шараларды іске асыруға бағытты құрайтыны атап өтіледі. Мақалада мемлекет жүргізетін қылмыстық саясат қазіргі заманғы жағдайдағы іргелі және қолданбалы заң ғылымының жетістіктерімен тығыз логикалық өзара байланыста болғаны атап өтіледі.

Қылмыстық саясаттың заңнамалық аспектісі қылмыстылықпен тиімді күреске бағытталған, әртүрлі құқық салаларына жататын өзара байланысты заңнамалық актілерді дайындауды білдіреді. Бұдан мағынада қылмыстық саясат қылмыстылықпен күрестің қылмыстық-құқықтық және әлеуметтік алдын алу шараларын анықтаудың мемлекеттік-құқықтық саяси негізі. Қылмыстық саясат қоғам дамуының объективті заңдылықтары мен мемлекетті реформалаудың қағидаларына сүйене отырып, қылмыстылықпен күрестің маңызды міндеттерін, әдістерін және құралдарын айқындайды.

Қылмыстық саясатты құқықтық қамтамасыз ету қылмыстық саясатты жүзеге асыру тиімділігін арттыру мақсатына қызмет етуі керек. Яғни, қылмыстық саясатты жүзеге асыру барысында нормативтік-құқықтық базаның қаншалықты дәрежеде қоғам дамуының заңдылықтарына, мемлекеттің мүмкіндіктеріне, елдің құқықтық санасының деңгейіне сәйкестігі айқындалады.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстық заң, қылмыстық құқықтың қағидалары, заңды тұлғалар, қылмыстық құқық бұзушылық.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығында "Мемлекеттің құқықтық саясатының маңызды буыны қылмыстық саясат болып табылады, оны жетілдіру қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару құқығын, сондай-ақ құқықта қолдануды кешенді, өзара байланыста түзету арқылы жүзеге асырылады" делінген [1]. Еліміздің Тұңғыш Президенті – Елбасымыз НӘ.

Назарбаевтың бастамашылығы бойынша жүзеге асырылатын еліміздегі белсенді құқық шығармашылық қызметінің нәтижесінде мемлекеттің құқық шығармашылық процесіне және құқық қолдану қызметіне қойылатын халықаралық стандарттардың талаптарын ескере отырып, құқықтың барлық салалары мен институттарында кең ауқымды құқықтық реформалар жүргізілді.

Мемлекеттің қылмыстық саясатты ұйымдастыру және жүргізу саласындағы қағидатты ұстанымын қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күресті одан әрі ізгілендіруге, мемлекеттік органдардың және қоғамдық ұйымдардың дайындалатын теріс қылықтар мен қылмыстардың профилактикасы, олардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі жұмысын жандандыруға бағытталған нақты шараларды іске асыруға бағытын құрайды.

Қазақстан – қарқынды дамып келе жатқан мемлекет. Республикамыз аяққа тұрып келе жатқан жылдары көп нәрсені бастан өткерді, бірақ соған қарамастан қысқа мерзімде Қазақстан Республикасы дүние жүзінде қарқынды дамып келе жатқан мемлекет екенін көрсете білді.

"Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілей отырып, қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, өзіміздің егемендік құқығымызды негізге ала отырып, осы Конституцияны қабылдаймыз", - деп [2] Қазақстан Республикасының Конституциясының алғашқы бетінде жазылған, яғни Қазақстан халқының дүние жүзіндегі ең үздік мемлекет құру және ең жоғарғы мақсаттарға ұмтылу ұраны деп түсінуге болады. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Ата Заңымыздың 1- бабында: "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары" деп көрсетілген [2]. Осы бап талаптарын өздей жүргізілген саясат мемлекет басшылығының қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді.

Жалпы саясат - мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, қылмыстық саясат - мемлекеттің азаматтар мен қоғамды қылмысты қол сұғу мен жалпы қылмыстардан қорғау жөніндегі қызметі. Қылмыстық саясаттың мәні мақсаттар мен міндеттерді, қылмыстылықпен күрес жөніндегі құралдар мен әдістерді әзірлеу болып табылады. Осы себепті қылмыстық саясат мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі - байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Біздің мемлекеттегі қылмыстық саясаттың бағыты ізгілендіру тұрғысынан жүргізілуде. Қазақстан Республикасы өз Конституциясына әйкес адам құқықтары мен бостандықтарын, олардың заңды мүдделерін басқа да игіліктерін жоғары дәрежеде қорғайтын мемлекет болып табылады.

Мақаланың мақсаты мен міндеттері. Қазақстан Республикасындағы қылмыстық саясат мәселесін зерттеу, қазіргі таңдағы қылмыстық саясат арқылы жүргізіліп жатқан қылмыстық заңнаманы ізгілендіру мәселелерін талқылау және қылмыстық заңнаманы жетілдіруге байланысты ұсыныстар

жасау. Аталған мақсаттарға жету үшін келесі міндеттер алға тартылады: қылмыстық саясат мәселесіне байланысты мемлекеттік ұжымдамаларды талдау; ғалымдардың пікірлерін зерттеп бір арнаға келтіру.

3 шілде 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі қазіргі таңда көптеген өзгерістер мен толықтыруларға ұшырағаны мәлім. Бұл өзгерістер мен толықтырулар едәуір дәрежеде қылмыстық саясатқа өз әсерін тигізді. Қылмыстық кодексте қылмыстық-құқықтық саясат стратегиясы қылмыстылықпен күрес саласындағы саясаттың ажырамас бөлігі ретінде жүзеге асырылуы қажет. Бүгінде қылмыстық заңнаманың өзіне 13 рет өзгерістер енгізілген [3]. Оның соңғысы 21 қаңтар 2019 жылғы Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы №217-VI Қазақстан Республикасының заңы болып табылады. Осы нормативтік-құқықтық актінің өзінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің жалпы бөлігіне 7 өзгерістер мен толықтырулар енгізілген (3-бап, 10-бап, 40-бап, 48-бап, 51-бап, 63-бап, 72-бап), ал ерекше бөлігінде Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (188-бап, 189-бап, 190-бап); Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар (234-бап, 235-бап, 236-бап, 241-бап, 243-бап, 244-бап, 245-бап); Бақару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (393-бап) тарауларына өзгерістер енгізілген [4].

Республика бойынша 2007-2016 жылдардағы тіркелген жалпы қылмыстық құқық бұзушылық саны төмендегідей: 2007 жыл - 130090, 2008 жыл - 127478, 2009 жыл - 121667, 2010 жыл - 131896, 2011 жыл - 206801, 2012 жыл - 287681, 2013 жыл - 359844, 2014 жыл - 341291, 2015 жыл - 386714, 2016 жылдың - 361689. Соның ішінде Алматы қаласы бойынша тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтың көрінісі келесідей: 2007 жыл - 15244, 2008 жыл - 14830, 2009 жыл - 12694, 2010 жыл - 19002, 2011 жыл - 29695, 2012 жыл - 52022, 2013 жыл - 55482, 2014 жыл - 61391, 2015 жыл - 73507, 2016 - 28753 [5].

Оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылық дәрежесінің аса көп өсуі 2013-2016 жылдар аралығына келіп, күрт өзгеріп өсуі байқалып отыр. Бұл көрсеткіштер қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес жүргізу шараларын одан ары жетілдіру қажеттілігін көрсетеді. Тіркелеген қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішінде онша ауыр емес қылмыстар: 2007 жыл - 17172, 2008 жыл - 15419, 2009 - 16557, 2010 жыл - 15969, 2011 жыл - 17620, 2012 жыл - 25460, 2013 жыл - 43990, 2014 жыл - 39608, 2015 жыл - 65771, 2016 жыл - 47729. Ауырлығы орташа қылмыстар: 2007 жыл - 83016, 2008 жыл - 80791, 2009 жыл - 75906, 2010 жыл - 90189, 2011 жыл - 156002, 2012 жыл - 228444, 2013 жыл - 279389, 2014 жыл - 271592, 2015 жыл - 249822, 2016 жыл - 246396. Ауыр қылмыстар: 2007 жыл - 26618, 2008 жыл - 28052, 2009 жыл - 25902, 2010 жыл - 22784, 2011 жыл - 29657, 2012 жыл - 30696, 2013 жыл - 33836, 2014 жыл - 279418, 2015 жыл - 28741, 2016 жыл - 28116. Аса ауыр қылмыстар: 2007 жыл - 3284, 2008 жыл - 3216, 2009 жыл - 3302, 2010 жыл - 2954, 2011 жыл - 3522, 2012 жыл - 3081, 2013 жыл - 2629, 2014 жыл - 2150, 2015 жыл - 2165, 2016 жыл -

1944 [5]. Статистикалық мәліметтерге қарасақ Қазақстан Республикасында көп жағдайда ауырлығы орташа қылмыстар жасалады.

Қылмыстылық ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер төндіреді. Сондықтан кез келген мемлекетті мақсаты жеке тұлғаның, қоғамның және жалпы мемлекеттің қылмыстық қол сұғушылықтан қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін мемлекеттің осы саладағы қызметі қылмыстық саясаттың мәнін құрайды. Кең мағынада қылмыстық саясат дегеніміз қылмыстылыққа қарсы күрес стратегиясы, ол қылмыстық-құқықтық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық-атқарушылық, жедел-ізвестіру құралдары мен әдістерін пайдалана отырып жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін қылмыстық қол сұғушылықтан қамтамасыз ететін мемлекеттік қызметтің кең көлемдегі бағыты.

Қылмыстылықтың шекарасы жоғ сонықтан оған қарсы күрес мемлекеттердің бірлескен күш-жігерімен үзге асырылуға тиіс. Қылмыстылыққа қарсы күресті өздігінен жүзеге асыруға болмайды. Оны жүзеге асыру үшін нақты мақсаттар мен міндеттер алға қойылып және құралдар мен әдістерді анықтау қажет. Олардың дұрыс және уақтылы орындалуы, болашақтағы мемлекеттің қылмыстық саясатының тиімділігін айқындап беретіні сөзсіз.

Мемлекеттік билік белгілеген және іске асырған қылмыстылыққа қарсы мақсаттар, міндеттер мен басымдықтар бір жақты өзегіріссіз қалатын және барлық уақытта мәңгілік бірдей болады деп ұғынуға болмайды. Өйткені қылмыстылықтың жағдайы, құрылымы, динамикасы өзгермелі құбылыс болғандықтан, оған қарсы бағытталған күрес жүргізетін құралдар мен әдістері сай болуы қажет.

Тарихи шолу. Қылмыстық саясат жеке тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғам және мемлекетті қорғау үшін қылмыстық құқықтың мүмкіндіктері мен құралдарын пайдалануға байланысты әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады [6, 55-56 б].

Алғаш рет "қылмыстық саясат" ұғымын Франц Фон Лист өзінің "Қылмыстық саясат міндеттері" атты еңбегінде 1888 жылы әзірлеген.

Қылмыстық саясат үш мағынада қарастырылады:

1) қылмыстылықпен күрестің мақсатын, міндеттері мен қағидаттарын белгілейтін нормативтік актілермен реттелетін мемлекеттік қызмет;

2) мақсаттарды, міндеттер мен қылмыстылықпен күрес қағидаттарын жүзеге асыруға бағытталған тәжірибелік мемлекеттік қызметтің ерекше түрі;

3) қылмыстылықпен күрестің стратегиясы мен тактикасы туралы ғылыми теория.

Құқық саласына байланысты қылмыстық саясат келесі бағыттарға бөлінеді:

- криминологиялық саясат;
- қылмыстық - құқықтық саясат;
- қылмыстық - процессуалдық саясат;
- қылмыстық - атқару саясат;
- жедел - ізвестіру саласындағы саясат;

- әкімшілік - құқықтық саясат.

Қылмыстық саясаттың екі негізгі мақсаттарын атауға болады:

- стратегиялық мақсаттар – қоғамның нақты қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- тактикалық мақсаттар – қылмыстылықты тежеу және оны әлеуметтік тұрғыдан құптауға тұрарлық деңгейде болуын қамтамасыз ету.

Зерттеудің методологиялық негізі. Мақалада ғылыми зерттеудің жалпы және жеке әдістері қолданылған: тарихи, диалектикалық, жүйелі-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық және т.б. Аталған әдістер зерттеліп отырған тақырып төңірегінде, кең пайдаланылған объективтілік, көп жақтылық, тарихилық пен нақтылық қағидасы талаптарымен қатар қолданылған.

Нәтижелігі. Мемлекеттің қылмыстық саясаты тек қылмыспен күресуге бағытталмауы керек, сонымен қатар болашақта жасалынуы мүмкін қылмыстық әрекеттерге тосқауыл қою үшін тиімді бағыттарды белгілеуі керек. Елбасы тапсырмасы да қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға саяды. Ең алдымен профилактикалық жұмыстармен айналысу керек. Қылмыстық құқық бұзушылыққа алып келетін және оны болдырмаудың жолдарын іздестіруіміз қажет. Бұл тек полицейлердің, заңгерлердің ғана емес, бүкіл қоғамның қызметі болуы тиіс, осы жұмысқа ғалымдар мен мамандар барлық қоғамды жұмылдыра білуі тиіс. Біз соның механизмін табуымыз қажет.

Қылмыстық саясаттың арнаулы қағидалары:

1) қылмыстық құқық бұзушылықпен күресте жоспарлылық және кешенділік;

2) мәжбүрлеу шараларын шектеу;

3) қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын-алу әрекеттерінің уақтылығы;

4) қылмыстық құқық бұзушылықпен күрестің мақсаттылығы;

5) әр қылмыскерге дифференциалды қарау.

Елімізде заң ғылымының дамуын қамтамасыз ету мақсатында ғылыми - зерттеу мекемелерінің жүйесі жасалды. Іргелі және қолданбалы заң ғылымын дамыту үшін тиісті ғылыми негіздерді жасау осы мекемелердің мақсаттары мен міндеттері болып табылады. Мемлекеттің заң шығару процесінің тиімділігін және мемлекет жүргізетін құқықтық саясатты ұйымдастыруды оңтайландыруды арттыру үшін мемлекеттік органдарға бағытталуға тиіс нақты негізделген ұсынымдарды әзірлеу және тұжырымдау заң ғылымының негізгі функциясы болып табылады.

Мемлекет жүргізетін қылмыстық саясаттың тиімділігін одан әрі арттыру мәселелерінің практикалық жағынан шешімі отандық және шетелдік құқықтық доктринасындағы қазіргі заманғы жағдайда іргелі және қолданбалы заң ғылымының жетістіктерімен тығыз логикалық өзара байланыста болғанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, ол қылмыстық құқық бұзушылықтарға ықпал ету шараларын ұйымдастырудың құқық қорғау және құқық қолдану практикасында белгілі болған беталыстарды ескере отырып байланыста болып отыр [7, 104 б.].

Пікірлік тақылаулар. О.Н.Тілепбергенов қылмыстық саясаттың мақсаттарын жүйелеп көрсетеді. Олардың ішінде негізгілерін бөліп көрсетуге болады:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат – құқықтық идеологияға негізделген экономикалық, саяси, рухани, әдістемелік, құқықтық, қылмыстық құқықтық, криминологиялық және баса факторлармен түсіндірілетін кешенді, әлеуметтік және құқықтық мәселе болып табылғанымен қатар, мемлекеттік саясаттың бір бөлігі.

2. Құқықтық мемлекет құру үдерісінде Қазақстан қоғамын қылмыстылықтан қорғау және сақтандыру мақсатында қылмыстық саясатты жүзеге асыратын субъектілердің әрекеттерінің әдістері мен мазмұны жүйелі, саяси құқықтық қатынастарды, құқықтық нормалардың мәнін аша отырып, саяси құқықтық көзқарастар мен ойларды құрайды.

3. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаттың дамуы – тарихи, заңды үдеріс. Қазақстанның қылмыстық саясаты әлеуметтік жағдаймен, субъективті және объективті факторлармен, соның ішінде анықтаушы және шешуші маңызға ие: экономикалық, құқықтық, саяси және кәсіпкерлік қатынастардың негізгі өзегі.

4. Қылмыстық саясат – қоғамдық құндылықтарды, мемлекет пен адам арасындағы құқықтық қатынастардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құқықтық басқарудың ерекше түрі ғана емес, сондай-ақ қылмыстылықтың себептерін, оны жасау әсер ететін жағдайларды жоюға мақсатты түрде бағытталған әлеуметтік әсер ететін шаралар жүйесі.

5. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру шараларының түрге және жүйеге бөлінуінің негізінде қоғамдық ахуалдың жайы, сақтандыру шараларын қолданатын субъектілердің құқықтық мәртебесі жатыр. Қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандыру шараларын бөлу мен жүйелеу дегеніміз – бұл шараларды мазмұны, субъектісі, әсер ету ауқымы мен қолдану тәртібі бойынша топтастыру.

6. Қылмыстық саясат – қоғамдық қатынасты құқықтық реттеудің ғана емес, қоғам мүшелерінің әрекетінің мәні мен саналы ойлауының негізі болуы тиіс және құқықтық қағиданың негізгі қызметі әлеуметтік психологияны қалыптастыру ғана емес, оның қоғамға оң және теріс жақтарын да көрсету кезінде де көрініс табады.

7. Қылмыстық саясат – құқықтық сана мен мәдениеттің бастауы және ол адамды мемлекеттік қызметтерге қатысуға белсендіретін, күрделі әлеуметтік үдерістердің кемеңгер қатысушысына айналдыратын рухани үгіттеулер мен шаралар, онды ықпалдар, құқықтық кеңестер арқылы қалыптасады. Құқықтық тәрбие берудің басты мақсаты – қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандыру саласындағы реформалардың бағытын білетін, өз заңды мүдделерінің мәнін ұғынатын, олардың қорғауды өкілетті органдардан талап ете білетін, құқықтық сауатты, мемлекеттегі құқықтық реформаларға қатысты өз көзқарасы бар, құқықтық мемлекет құруға атсалысатын тұлға қалыптастыру.

8. Қылмыстық саясат – бұл мемлекеттің қылмыстық заңымен жазаланатын, жүзеге асқан қылмыстардың жиынтығы ретінде әлеуметтік антогонизмдер. Қоғамдық қарама-қайшылықтың антогонистік сипаты, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаппайлығы, олардың кеңістік пен уақыттағы ұзақтығы, қоғамға зиян келтірушінің айрықша әлеуметтік сипаты, оның

әрекетіне мемлекет тарапынан берілген негативті, саяси-моральді баға беру, қылмыстың заңның нормаларымен сәйкестендіре қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтың құрылымын сандық және сапалық белгілерін анықтау – құқық қорғау органдарының басты міндеті [8].

Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми – жаратылыстану, заңдық, қылмыстық – құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді; саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын; әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын; тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын; жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара – қатынасын; заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін; қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Заң әдебиеттерде қылмыстық заңнаманың жетілуіне үлес қосатын біздің ғалымдарымыздың іргелі ғылыми тұжырымдары жоқ емес. Профессор У.С.Джекебаевтың заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын белгілеу мәселесі көп уақыт бойына айтылып жүр [9, 5 б]. У.С. Джекебаевтың заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын белгілеу туралы жан-жақты дәлелденген тұжырымдамалық идеялары мен ережелеріне ерекше назар аудару және оларды Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 15-бабын жаңа редакцияда қайта жазу арқылы қолданыстағы қылмыстық заңнамаға өзгерістер енгізу үшін қабылдау қажеттілігі туралы ойларды өзге да ғалымдар жақтайды. Бұл сұрақты 2008 жылы доцент Ф.С.Жақсыбекова "Өсімдіктер мен жануарлар үндесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары" атты диссертациясының аясында зерттеген [10].

2001 жылы Елбасы Н.Ә.Назарбаев құқық қорғау органдарының координациялық кеңесінде экологиялық қылмыстарға байланысты заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін қарастыру туралы ұсынысты тұңғыш рет айтқаны мәлім.

Келтірілген ережемен өзара байланыс аясында профессор И.И. Роговтың әлеуметтік жаңғыртуды қамтамасыз ету мүддесінде республикада әділ

конституциялық саясатты жүргізуге қатысты мынадай тұжырымдарын келтіру орынды болып табылады:

"Конституцияда жалпыға бірдей адами құндылықтар және негіз қалаушы халықаралық құжаттардың талаптары ескеріле отырып, адамның жеке басының аса жоғары құндылығы, адамдардың тең құқығы, біреуді кез келген жағдаяттар бойынша кемсітуге тыйым салу, меншікке қол сұғылмаушылық, пікірлер плюрализмі, адамның табиғи құқықтары мен бостандықтарынан ажыратылмауы, халықтың егемендігі сияқты іргелі негіздер көзделген [11, с.10].

Қылмыстық саясаттың мемлекеттің қолданыстағы қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіруіне бағытталған нақты айқындалған шараларын құқықтың конституциялық және салалық қағидаттарын қатаң сақтау негізінде құру қажет.

"Қылмыстық құқықтың қазіргі жай-күйін бағалай отырып, тұтас алғанда оны серпінді дамытамыз деп етілді деуге болады. Қолданыстағы Қылмыстық кодекс - қылмысқа қарсы күрестің, адамның құқықтары мен бостандықтарының, мемлекет пен қоғамның мүдделерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың жеткілікті пәрменді құралы.

Қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуге тиіс. Ізгілендіру - ең бастысы, алғаш рет ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай-ақ халықтың әлеуметтік әлсіз топтары - жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, кәмелетке толмағандарға, жасы ұлғайған адамдарға қатысты болуға тиіс. Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қуғындаудан жасырынып жүрген адамдарға қатысты, сондай -ақ қылмыстар кәнігілігі кезінде қатал қылмыстық саясатты алдағы уақытта да жүргізу қажет" [1]. Көрсетілген нақты тапсырмалар қылмыстық құқықтағы ізгілендіру қағидасына сай.

Қылмыстық құқық теориясы саласында біз қылмыстық құқықтың қағидаларын зерттейміз. Қылмыстық құқық қағидаларының тарихи заңнамасы әлі жас, толыққанды дәрежеде өз зерттеуін таппаған мәселелер қатарына жатады. Қылмыстық құқықтың қағидалары:

- заңдылық;
- азаматтардың заң алдындағы теңдігі;
- кінәлі жауаптылық;
- жеке жауаптылық;
- әділеттілік;
- ізгілік;
- қылмыстық репрессияны үнемдеу;
- қылмыстық жауаптылықтан құтылмайтындық және т.б.

Қылмыстық құқық қағидалары өте маңызды, қажетті және нормативті ережелер қатарына жатады. "Қылмыстық-құқықтық принциптер - заң шығарушыға, ғылымға, құқық қорғау және қолдану органдары мен азаматтарға

қылмыспен қарсы күрсе жүргізу саласындағы қажетті, негізі және міндетті ережелердің көрінісі болып табылады" [12,19 б.].

Зерттеу ұсынысы. Аталған қылмыстық құқықтың дәстүрлі қағидалары Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жеке нормалар ретінде бекітілуі қажет деген ұсыныс жасағымыз келеді. Көптеген мемлекеттердің қылмыстық заңнамаларында принциптер өз алдына бөлек реттеліп көрініс тапқан. Мысалы, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіндегі 1- тарау "Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің міндеттері мен принциптері" деп аталады. Ондағы 3-7 баптар нақты принциптерге арналған.

Сондықтан да қазіргі Елбасының тапсырмасы бойынша қылмыстық заңнаманы ізгілендіру бағытындағы жүргізіліп жатқан іс-шаралар, ең алдымен негізгі принциптерге әйкес болуы шарт және заң тарапынан дұрыс норма түрінде өз көрінісін табуы қажет деп есептейміз.

Екінші мәселе, жоғарыда аталып кеткен қылмыстық саясат анықтамасы арнайы норма түрінде қылмыстық заңнамада, яғни Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3-бабына өзгерістер мен толықтырулар түрінде көрініс табуы қажет. Мемлекет белгілеп заң тарапынан көрініс тапқан ереже ғана қатаң сақталып, оның заң тұрғысынан орындалуы ақиқат болмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. "Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы N 858 Жарлығы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/> (жүгінген күн: 04.04.2019).
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күн: 04.04.2019).
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күн: 04.04.2019).
4. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 21 қаңтар 2019 жылғы №217-VI Қазақстан Республикасының заңы [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күн: 04.04.2019).
5. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық сатистика және арнайы есепке алуындағы комитеттің статистика лық есептері [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://prokuror.gov.kz/> (жүгінген күн: 04.04.2019).
6. Жалинский А.Э. Избарные труды (Текст): Т.3 Уголовная политика. Сравнительное и международное уголовное право. - М.:Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. - 652 с.

7. Нұртаев Р.Т., Қанатов А.Қ. Қазіргі заманғы Қазақстанның қылмыстық саясатының өзекті проблемалары //Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2016. - №4(45). - С.102-109.
8. Тілепбергенов О.Н. Қылмыстық саясаттың негізгі оң мақсаты [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: <http://articlekz.com> > Мақалалар > Құқық/ (жүгінген күн: 04.04.2019).
9. Джекебаев У.С. Юридическое лицо как субъект преступления //Заңгер. - 2011. - № 4. - 4-9 б.
10. Жақсыбекова Ф.С. Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары. Заң ғылым., канд., ғылыми дәрежесін алу үшін дайын., дисс., авторефераты. Астана. - 2008. - 21 бет.
11. Рогов И.И. Социальная модернизация как приоритетное направление конституционной политики Казахстана. // Заңгер. - 2012. - № 9. - С.9 -20.
12. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы / А.Н.Ағыбаев. - Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 276 б.

Г.Н. Рахимова¹, Г.А. Куаналиева², Н. Саулен³

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алмата, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алмата, Казахстан

*³Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: ¹gakku_almatycity@mail.ru, ²kuanalieva.guldanakz@mail.ru, ³nuri_saulen@mail.ru)*

Теоретические и практические вопросы совершенствования уголовного законодательства Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам совершенствования уголовного законодательства Республики Казахстан. Изучая общие характеристики уголовной политики и их виды, авторы анализируют взгляды ученых в юридической литературе. Предлагает поправки и дополнения к совершенствованию уголовного законодательства. В частности: уголовная политика, принципы уголовного права, юридические лица.

В статье подчеркивается, что в сфере организации и проведения уголовной политики принципиальную позицию государства составляет ориентация на реализацию конкретных мер, направленных на дальнейшую гуманизацию борьбы с уголовными правонарушениями, активизацию работы государственных органов и общественных организаций по профилактике, предупреждению и пресечению готовящихся проступков и преступлений. В статье постулируется факт, что эффективность проводимой государством уголовной политики находится в неразрывной логической взаимосвязи с достижениями фундаментальной и прикладной юридической науки в современных условиях.

Правовой аспект уголовной политики заключается в подготовке взаимосвязанных законодательных актов, затрагивающих различные области права, направленных на эффективную борьбу с преступностью. То есть в этом смысле уголовная политика является государственно-правовой политической основой выявления уголовно-правовых и социально-профилактических мер против преступности. Уголовная политика определяет важнейшие цели, методы и средства борьбы с преступностью, основываясь на принципах развития общества и принципах государственной реформы.

Правовая поддержка уголовной политики должна быть направлена на повышение

эффективности уголовной политики. То есть степень, в которой правовые основы реализации уголовной политики соответствуют законам общества, возможностям государства, уровню правосознания страны.

Ключевые слова: уголовная политика, уголовный закон, принципы уголовного права, юридические лица, уголовное правонарушение.

G.N. Rakhimova¹, G.A. Kuanaliyeva², N. Saulen³

¹ *Kazakh National University named after Abay, Almaty, The Republic of Kazakhstan*

² *al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

³ *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

(E-mail: ¹*gakku_almatycity@mail.ru*, ²*kuanaliyeva.guldanakz@mail.ru*, ³*nuri_saulen@mail.ru*)

Theoretical and practical issues of improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to theoretical and practical issues of improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. Studying the general characteristics of criminal policy and their types, the authors analyze the views of scholars in the legal literature. It proposes amendments and additions to the improvement of criminal law. In particular: criminal policy, principles of criminal law, legal entities.

This article emphasizes that in the field of organization and conducting of the criminal policy of the principled position of the state. This focuses on implementing specific measures aimed at further humanization of combating criminal offenses, revitalization of the state bodies and public organizations for the prevention and suppression of crimes and preparing offenses. In scientific research postulated fact that, the effectiveness of the criminal policy pursued by the government is in close logical relationship with the achievements of fundamental and applied legal science in the modern world.

The legal aspect of criminal policy is the preparation of interrelated legislation affecting various areas of law aimed at effectively combating crime. That is, in this sense, criminal policy is a state-legal political basis for the identification of criminal law and social and preventive measures against crime. Criminal policy defines the most important goals, methods and means of combating crime, based on the principles of the development of society and the principles of state reform.

Legal support of criminal policy should be aimed at improving the effectiveness of criminal policy. That is, the extent to which the legal framework for the implementation of criminal policy corresponds to the laws of society, the capabilities of the state, and the level of legal awareness of the country.

Keywords: criminal policy, criminal law, principles of criminal law, legal entities, criminal offense.

References

1. Kazakhstan Respublikasynyn 2010 zhyldan 2020 zhyлга deingi kezenge arnalgan kutyktyk sayasat tuzhyrymdamasy turaly" Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2009 zhylygy 28 tamyzdagy № 858 zharlygy [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 28, 2009 N 858 "On the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020"]. Available at: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/> (accessed 04.04.2019).
2. Kazakhstan Respublikasynyn Constituciasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 04.04.2019).

3. Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi. 2014 zhylgy 3 shildedegi № 226-V KRZ [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 04.04.2019).
4. Kazakhstan Respublikasynyn keibir zannamalyk aktilerine menshik kukygyng korgaudy ksheitu, torelik, sot zhuktemesin ontailyndyru zhane kylmystyk zannamany odan ari izgilendiru maseleleri boiynsha ozgerister men tolyktyrular engizu turaly 21 kantar 2019 zhylgy №217 Kazakhstan Respublikasynyn zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated January 21, 2019 Concerning the Introduction of Amendments and Supplements to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Issues of Strengthening the Protection of Ownership, Optimization of Arbitration, Judicial Load and Further Humanitarianization of Criminal Law]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (accessed 04.04.2019).
5. Kazakhstan Respublikasy Bas prokuraturasynyn kukykyk statistika zhane arnaiy esepke alu zhonidegi komitetin statistikalыk esepteri [The Legal Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan and statistical reports of the Special Records Management Committee]. Available at: <http://prokuror.gov.kz/> (accessed 04.04.2019).
6. Zhalinskii A.E. Izbrannye trudy (tekst): T.3 Ugolovnaya politika. Sravnitelnoe i mezhdunarodnoe ugolovnoe pravo. [Criminal Policy. Comparative and international criminal law.] (Moskva, 2015).
7. Nurtaev R.T., Kanatov A.K. Kazirgi zamangy Kazakhstannyn kylmystyk sayasatynyn ozekti problemalary [Actual problems of criminal policy of modern Kazakhstan] //Vestnik instituta zakonadatelstva Respubliki Kazakhstan [Bulletin of the Law Institute of the Republic of Kazakhstan], (4), 102-109 (2016). [in Kazakh].
8. Tilepbergenov O.N. Kylmystyk sayasatyn negizgi on maksaty [The main positive aim of the criminal policy] Available at: <http://articlekz.com> [in Kazakh]. (accessed 04.04 2019).
9. Dzhekebaev U.S. Yuridicheskoe lico kak subekt prestupleniya [Legal entity as a subject of crime] // Zanger [Lawyer], (4), 4-9 (2011).[in Russian].
10. Zhaksybekova F.S. Osimdikter men zhanuarlar duniesine kol sugatyn ekologiyalyk kylmystardyn kriminologiyalyk problemalary. Zan gylm., kand., gylmi darezhesin alu ushin daiyn., diss., avtoreferaty. [Criminological problems of ecological crimes, which encroach on the flora and fauna]. Astana. - 2008. - 21 p.
11. Rogov I.I. Socialnaya modernizaciya kak prioritetnoe napravlenie konstitucionnoi politiki Kazakhstana [Social modernization as a priority direction of the constitutional policy of Kazakhstan] // Zanger [Lawyer], (9), 9-20 (2012).[in Russian].
12. Agybaev A.N. Kylmystyk kuyk. Zhalpy bolim [Criminal law. General section] (Kazakh universiteti, Almaty, 2016).

Авторлар туралы мәлімет:

Қазақ тілінде:

Рахимова Гакку Нұрланқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Тарих және құқық институты, "Құқықтану" кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі. Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, Достық даңғылы 13. E-mail: gakku_almatycity@mail. Тел: 87028038873

Қуаналиева Гүлдана Амангелдіқызы - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің, "Кеден, қаржы және экологиялық құқық" кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы. Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, әл -Фараби даңғылы 71. E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru. Тел: 87010555110

Саулен Нуржан – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің "Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық құқық" кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ.Сәтпаев көшесі 2. E-mail: nuri_saulen@mail.ru. Тел:87011208406

Орыс тілінде:

Рахимова Гакку Нурлановна - старший преподаватель кафедры юриспруденции института истории и права КазНПУ имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы, проспект Достык 13. e-mail: gakku_almatycity@mail.ru. Тел: 87028038873

Куаналиева Гульдана Амангельдиевна - доктор юридических наук, профессор кафедры "Таможенного, финансового и экологического права" Казахского национального университета имени аль-Фараби. Республика Казахстан, г. Алматы, проспект эл-Фараби 71. E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru. Тел: 87010555110

Саулен Нуржан – старший преподаватель кафедры "Теории и истории государства и права, конституционного права" Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, ул. К.Сатпаева 2. E-mail: nuri_saulen@mail.ru. Тел: 87011208406

Ағылшын тілінде:

Rakhimova Gakku Nurlanovna - Senior Lecturer, Department of Jurisprudence, Institute of History and Law Kazakh National University named after Abay, Almaty, The Republic of Kazakhstan, Dostyk Str., 13. e-mail: gakku_almatycity@mail.ru. Тел: 87028038873

Kuanaliyeva Guldana Amangeldiyevna - doctor of Law, Associate Professor of Customs, Financial and Environmental Law Department in al-Farabi Kazakh National University, Almaty, The Republic of Kazakhstan, al-Farabi Str., 71. E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru. Tel: 87010555110

Saulen Nurzhan - Senior Lecturer at the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law of the L.N. Gumilev Eurasian National University. The Republic of Kazakhstan, Astana, st. K. Satpayev 2. E-mail: nuri_saulen@mail.ru. Tel: 87011208406